

breekt 'sibylle'. Dit toch niet algemeen bekende begrip ontbreekt ook in de verklarende woordenlijst. Gangbare termen als 'aquaduct' en 'universeel' vinden we dan weer wel in deze lijst.

Ruud van den Berg

E. N. Palmboom, *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht. Een onderzoek naar verwerving, beheer en administratie van het oudste goederenbezit (11e-14e eeuw)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993, Amsterdamse historische reeks XX; Hilversum: Verloren, 1995, 575 blz., ISBN 90 6550 267 X).

Dit is de handelseditie van een proefschrift dat in 1992 aan de Universiteit van Amsterdam werd verdedigd. Het heeft dus drie jaar geduurd voordat er een handelsuitgave van verscheen, en nu tot mijn spijt opnieuw drie jaar voor deze recensie. Het boek had beter verdiend, maar heeft inmiddels zijn weg wel gevonden in de kring van gespecialiseerde mediëvisten uit de Contactgroep SIGNUM. Deze onderzoekers houden zich bezig met de sociaal-economische en institutionele aspecten van kerkelijke en geestelijke instellingen in de middeleeuwse Nederlanden en hebben daarover in de afgelopen jaren omvangrijke publicaties het licht doen zien. Voorbeelden daarvan zijn de proefschriften van B. J. P. van Bavel, *Goederenverwerving en goederenbeheer van de abdij Mariënweerd (1129-1592)* en A. L. P. Buitelaar, *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek* (beide uit 1993); van M. W. J. de Bruijn, *Husinghe ende hofstede. Een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de Middeleeuwen* (1994); en van Bram van den Hoven van Genderen, *De heren van de kerk. De kanunniken van Oudmunster te Utrecht in de late Middeleeuwen* (1997). Zo past het boek van Palmboom in een bredere trend van regionaal-historisch onderzoek betreffende Midden-Nederland. Ook heeft het feit dat er drie jaren zijn verlopen tussen de promotie en het verschijnen van de handelseditie, gemaakt dat de auteur kon ingaan op inmiddels verschenen werk van anderen, met name Van Bavel en Buitelaar. Dat doet zij dan ook in haar tekst en noten: op bladzijde 341 met noot 95 krijgt Van Bavel gelijk in zijn interpretatie van de familie van Cuijk als oorspronkelijk rechthebbende op de hof te Beusichem en verkoper daarvan aan het kapittel van Sint Jan omstreeks 1100; maar in noot 261 op bladzijde 237 bestrijdt Palmboom de kritiek van Buitelaar op haar opvatting over de chronologische volgorde van de ontginning der Ronde Venen te Mijdrecht. Het proefschrift van De Bruijn (1994) verscheen blijkbaar te laat voor haar handelseditie van 1995, want zijn boek figureert niet in haar toch omvangrijke literatuurlijst en op zijn corrigerende opmerkingen (341) betreffende de verkaveling van Sint Janskamp in Utrecht gaat zij op bladzijde 319 niet in.

Uit het bovenstaande moge duidelijk zijn dat het hier gaat om een zeer gedetailleerde studie, gebaseerd op een overvloed aan zorgvuldig geanalyseerd, grotendeels onuitgegeven bronnenmateriaal, waarop in eerste instantie slechts detailkritiek mogelijk is. In tweede instantie blijft toch een gevoel van onbevredigdheid over, van een deegknoedel die onuitgerezen zwaar op de maag ligt. Aan de omvang van het boek kan dat niet liggen, want die is met een tekst van 499 bladzijden plus Duitse *Zusammenfassung* (500-515) en bijlagen groot genoeg. Ligt het dan aan opzet of compositie van het werk? Daartoe bekijken we in het kort de inhoud.

Als leidraad dient de vorming van de verschillende vermogenscomplexen van het kapittel van Sint Jan te Utrecht in de loop van vier eeuwen en de uitkeringen die daaruit werden gedaan voor het levensonderhoud van de kanunniken. De oorspronkelijke uitrusting van dit kapittel, de *dos*, was door bisschop Bemold rond 1050 verschaft en werd beheerd door de proost. Daarvan moest deze niet alleen zichzelf onderhouden (het proostengoed), maar ook de stipendia

van zijn kanunniken betalen, hetzij in natura hetzij in geld. Een voortgaand proces van goederen-deling leidde sinds de elfde eeuw in Utrecht en omringende bisdommen niet alleen tot afscheiding van het vermogen van de bisschop ten opzichte van dat van zijn kapittels, maar ook binnen elk kapittel tot markering van het proostengoed ten opzichte van dat van deken en kanunniken. Zo ook bij Sint Jan, dat sinds ongeveer 1100 van de bisschop het recht op tienden met of zonder kerk ontving, in allerlei delen van het bisdom, die uitdrukkelijk waren bestemd voor de twintig kanunniken van dat kapittel. Naast het stipendiumgoed, dat in beheer bleef bij de proost, ontstond aldus het oudste kapittelgoed, dat in de grote kamer *ad grossam* werd geadministreerd en uitkeringen verschafte aan de residerende kanunniken. Het stipendiumgoed zelf, deel van het proostdijgoed, werd in het begin van de dertiende eeuw nauwkeuriger omschreven en ten opzichte van het proostengoed afgeschermd, nadat al in 1131 een halt was toegeroepen aan de neiging van de proost om delen van zijn (nog ongedeelde) proostdijgoed aan leken in leen te geven. Vervolgens ontstond vermoedelijk in de loop van de dertiende eeuw een fonds voor memoriediensten of zielenmissen, beheerd door de grote kamer *ad cameram*, en in de veertiende eeuw de kleine kamer *ad cameram* voor datzelfde doel. De uitkeringen uit dat jongste fonds vormden een presentiegeld voor kanunniken die werkelijk bij een dienst aanwezig waren.

Het boek bestaat uit een beschrijving van dit ingewikkelde proces, waarvan de termen worden uitgelegd op bladzijde 74-76 en verder consequent gehanteerd. Uitvoerig wordt ingegaan op de ligging van de verschillende goederen en tienden en hun herkomst, en de inkomsten daaruit. Duidelijk is dat tot de *dos* een aantal hoven van een (semi-)domaniaal karakter heeft behoord, die later zijn uiteengevallen en voor een deel verpacht. Het kapittel heeft zelf niet veel aan ontginning van de bijbehorende of verleende woeste gronden gedaan, en men krijgt de indruk dat bij een actiever beheer veel grotere inkomsten hadden kunnen worden verworven. De enige efficiency van de kant van het kapittel bestond in het afstoten van verder weg gelegen goederen ten gunste van goederen dicht bij de stad Utrecht. Aartsdiaconale en hoge wereldlijke rechtsmacht, berustend bij de proost, werden echter niet afgestoten, ook niet als het om het dekenaat Westergo in Friesland ging.

Zoveel gegevens, verzameld en geanalyseerd, en na lezing nog niet bevredigd? Het lijkt ondanikbaar, maar deze lezeres was geregeld verdwaald in de veelheid van het gebodene. Was er een andere leidraad mogelijk geweest? Meer synthese bij zoveel analyse? Een andere vraagstelling, die tot een minder beschrijvend boek had geleid? Maar laten we dankbaar zijn dat dit resultaat nu tenminste op tafel ligt en dankzij de uitvoerige inhoudsopgave en de index op persoons- en plaatsnamen (555-575) goed toegankelijk is.

Johanna Maria van Winter

P. Berendrecht, *Proeven van bekwaamheid. Jacob van Maerlant en de omgang met zijn Latijnse bronnen* (Dissertatie Leiden 1995, Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen XIV; Amsterdam: Prometheus, 1996, 373 blz., f55,-, ISBN 90 5333 422 X).

In deze even degelijke als fraaie dissertatie is de schrijfster erin geslaagd een duidelijk en overtuigend inzicht te geven in de wijze waarop Jacob van Maerlant bij zijn bewerkingen van *Alexanders geesten*, de *Rijmbijbel* (zowel het *Scolastica-dee* als de *Wrake van Jerusalem*) en de *Spiegel historiael* met zijn Latijnse bronnen is omgegaan. Dat de schrijfster zich in haar keuze tot de drie genoemde werken heeft beperkt, wordt in het inleidend hoofdstukje afdoende gerechtvaardigd. Daardoor blijft een in dit verband hoe dan ook interessante tekst als de